

NEUTRALITAT DE LA SANTA SEU I GAL·LICANISME A CATALUNYA DURANT LA GUERRA DE SEPARACIÓ (1640-1659)*

Joan BUSQUETS

El concepte *Revolta catalana* o «Guerra dels Segadors» engloba dos esdeveniments diferents que van enfrontar Catalunya amb la monarquia espanyola governada per Olivares. D'una banda, la revolta camperola (l'estiu de 1640). De l'altra, la rebel·lió política. Aquesta va culminar quan la Junta General de Braços va elegir Lluís XIII com a rei dels catalans (23 de gener de 1641).

El P. Miquel Batllori, en un estudi sobre el capteniment dels jesuïtes en aquells fets revolucionaris, ho formulava així:

«Tan sols el simplisme de la història anecdòtica pot identificar la revolució dels segadors i llur irrupció a Barcelona el dia de Corpus, 7 de juny de 1640, amb l'aixecament de Catalunya contra Felip IV. En aquells moments, la Generalitat de Catalunya, el Consell de Barcelona i totes les autoritats eclesiàstiques foren els primers a cercar de restaurar l'ordre i de solucionar la qüestió político-social amb mitjans pacífics. Els jesuïtes de Barcelona, amb llur rector Joan-Esteve Fenoll en cap, col·laboraren activament i ardida al restabliment de la tranquil·litat.»¹

El mateix han sostingut després els millors historiadors d'aquella crisi, com ara Elliott, en l'estudi de les revoltes de la monarquia hispànica en l'Edat Moderna².

* Sigles: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ASV = Archivio Segreto Vaticano; BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana; Barb. Lat. = Barberini Latino; AST = *Analecta Sacra Tarraconensia*.

1. M. BATLLORI, *Los jesuitas y la guerra de Cataluña*, dins *Boletín de la R. Academia de la Historia* 146 (1960) 142-143 (trad. cat. dins *Catalunya a l'època moderna*, Barcelona 1970).

2. «Por un lado está la revuelta popular: insurrecciones de masas provocadas por el hambre y

La revolta popular anava dirigida no sols «contra el mal govern» de Madrid, sinó també contra la classe dirigent catalana, que consideraven igualment culpable de la situació. En canvi, la revolta política de Catalunya era el desenllaç d'una llarga crisi de tensions entre el Principat i la cort de Madrid, amb mútues acusacions i una hostilitat creixent. L'equip revolucionari de Claris, davant la pressió espanyola, va veure's forçat a escollir l'ajut de França. Aquest partit l'integraven nobles marginats dels càrrecs en la política espanyola i clergues impedits d'assolir les prebendes i prelatures. A aquests es van afegir els grups ciutadans descontents, especialment els advocats, que van saber legitimar jurídicament la secessió. Desenvolupant la teoria de la monarquia pactista, van posar en qüestió que Felip IV continués essent el rei legítim, ja que havia trencat el pacte amb la política agressiva d'Olivares³.

La revolta va aconseguir la secessió de Catalunya i la seva integració a França. Encara que el pas donat per la Generalitat, «amb consell de la ciutat de Barcelona», fou ben acceptat arreu, de grat o per necessitat⁴, portà tanmateix tota una sèrie de contradiccions i desacords, mai no va aconseguir ser un moviment unitari i comportà també una guerra civil entre catalans⁵. En l'article present exposem alguns problemes eclesiàstics provocats per la separació de Catalunya⁶.

la miseria, que a menudo adquieren acentos religiosos y milenarios y que a veces llegan a transformarse en una postura violenta contra la totalidad del orden social. Por otra parte también encontramos la revuelta que surge dentro de una nación política: la protesta de una fracción o de la mayor parte de una nación contra un régimen impopular» (J. H. ELLIOTT, *Revueltas de la monarquía española*, dins *Revoluciones y rebeliones de la Europa moderna*, Madrid 1972, p. 125). Eva Serra també afirma la diferència dels dos moviments; per a ella la qüestió és «situar l'autonomia de la revolta pagesa i explicar on se situa dins el marc general del conflicte» (cf. J. VIDAL I PLA, *Guerra dels segadors i crisi social*, Barcelona 1984, p. 12).

3. Pau Claris no era «un canonge de muntanya» (La Seu d'Urgell), sinó un jurista nascut a Barcelona. Fill i nét de juristes, el seu pare s'havia doctorat a Bolonya. Per l'ascensió i «la rebel·lia dels juristes» (com J. P. Fontanella, F. Martí Viladamor, etc.), cf. R. GARCÍA CÁRCCEL, *La revolta catalana*. Pau Claris, Barcelona 1985, pp. 24 i 31.

4. Segons els casos era acceptat amb entusiasme o perquè no hi havia altra sortida. El Capítol de Manresa ho expressava amb exaltació: «el bon acierto ha fet aquest molt lltre. Consistori de Vostra Senyoria en amparar-nos a tots amb lo amparo de la majestat Christianíssima, medi acertadíssim per a deslliurar-nos destas aflixions y treballs que ens causa l'exèrcit castellà... Nos ne prometem un bon èxit y una quietud per a tot el Principat» (ACA, *Generalitat*, caixa 37: 10 de febrer 1641).

5. De bell començament la ciutat de Tortosa no es va sumar a l'alçament, perquè tenia l'exèrcit espanyol a les portes. Restà sota l'obediència de Felip IV i només va ser conquerida molt més tard, el 1648, i per pocs anys. Cf. B. DE RUBÍ, *Les corts generals de Pau Claris*, Barcelona 1976, pp. 210-211; J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña*, Barcelona 1956, pp. 416-418.

6. Deixem de banda les connotacions religioses d'aquesta revolta que ja hem tractat en altres treballs. Cf. J. BUSQUETS, *Revolta popular i religiositat barroca*, dins *Treballs d'Història* (1976) 63-87; J. H. ELLIOTT, *La Revolta catalana*, Barcelona 1966, p. 404; J. M. PUIGVERT, *Guerra i Contrareforma a la Catalunya rural*, dins *La revolució catalana de 1640*, Barcelona 1991, p. 102.

1. *La mediació pontifícia prop del rei Felip IV*

Tot just esclatada la revolta, els dos bàndols van voler guanyar-se la Santa Seu i tenir-la ben informada. A finals d'aquell estiu de 1640, els diputats de la Generalitat decidiren advertir el papa del perill imminent d'invasió del Principat «suplicant-lo mediasse ab sa magestat»⁷. De fet, en aquest moment, diversos nobles i eclesiàstics intentaven una mediació. Entre aquests intents sobresurten el del Regne d'Aragó i el de la duquesa de Cardona, viuda de l'últim Virrei de Catalunya. Aquestes gestions demostren prou clarament, per elles soles, que la reacció agressiva de Madrid era considerada equivocada i temerària, fins i tot en els cercles addictes a la monarquia. Tots aconsellaven moderació i perdó.

Però la mediació o arbitratge de rang més elevat fou la del papa. La política d'Urbà VIII, que portava els negocis amb el seu clan familiar —especialment els cardenals Francesco Barberini («*Secretari d'Estat*») i Antonio—, era més partidària de França que de la casa d'Àustria. Per això Roma mirava amb simpatia la causa dels catalans i adoptà una actitud decididament neutral, com veurem⁸. Tanmateix, al començament, exhortava els catalans de retornar a l'obediència del seu rei, mentre que a aquest li demanava una disposició de clemència.

A finals de setembre de 1640, la Generalitat exposà respectuosament al papa, *com a pare i pastor universal*, la seva posició. Els catalans volien mantenir-se fidels al rei catòlic, però demanaven la intercessió pontifícia per recuperar la gràcia del rei; aquest s'havia enutjat —deien— per algunes sublevacions contra els soldats, a causa dels abusos en els allotjaments.

Immediatament el cardenal Francesco Barberini comunicà al nunci a Madrid, Cesare Facchinetti, la petició dels catalans i que el papa creia que no podia deixar d'atendre el requeriment del Principat. Per això enviava un Breu a Felip IV i li recomanava magnanimitat i perdó⁹. El cardenal demanava al nunci que exposés personalment al rei aquestes mateixes idees, bo i recordant-li que la pietat i la clemència acostumen a obtenir més fàcilment la tranquil·litat dels regnes.

7. Cf. B. DE RUBÍ, *Les corts generals*, p. 115 (8 febrer 1640).

8. Urbà VIII (1623-1644), Maffeo Barberini, florentí, antic nunci a París. El seu successor, Innocenci X (1644-55), Giovanni Bta. Pamfili, fou més favorable a la política dels Habsburg. (Cf. A. LEMAN, *Urban VIII et la rivalité de la France et la Maison d'Autriche*, Paris 1920; A. DE EGAÑA, *Política internacional de Inocencio X. Su mediación previa a la Paz de los Pirineos*, dins *Estudios de Deusto* 2 [1953] 353-399.)

9. ASV, *Spagna* 84, f. 69; cf. J. SANABRE, *La acción de Francia 166-167*.

Facchinetti va complimentar el rei i, amb un discurs llarg i en públic, diplomàticament li va pregar que les seves paraules no fossin judicades com una intromissió i encara menys com una defensa dels catalans. A l'argument sobre l'eficàcia del perdó, hi va afegir que el papa considerava molt perillosa una victòria de l'exèrcit, ja que suposava la destrucció al país, portava la guerra dins de casa i apropiava el perill calvinista¹⁰. El papa també envià un altre Breu als diputats de Catalunya comunicant-los que havia dut a terme la intercessió prop de Felip IV, alhora que els exhortava vivament a tornar a l'obediència del seu rei¹¹.

La mediació pontifícia va irritar no només a Madrid sinó també a París. Barberini es va fer un tip de donar explicacions a Lluís XIII i a Richelieu sobre la missió pacificadora pròpia del papat. El nunci a França, Mons. Scotti, s'encarregà de presentar els arguments de la Santa Seu: el papa desitjava sobretot que la revolta catalana no fes encara més difícils les negociacions per la pau. La política del rei de França d'excitar «*aquests subjectes*» a la rebel·lió era inacceptable per Roma i constituïa un mal exemple, de pèssimes conseqüències per a tots els països. En tot cas, el rei no s'hauria d'ofendre d'aquestes gestions, ja que així mateix havia actuat la Santa Seu quan van haver-hi turbulències a França. La revolta dels catalans era considerada com a «*pietra di scandalo*» i el fet de sostenir-los era valorat molt negativament¹². En resum, l'opinió del cardenal Francesco Barberini era aquesta: «*L'exemple des catalans, auprès celui des Écossais, ne devrait plaire à aucune monarchie.*»¹³

Pel que fa als espanyols, la resposta que van donar al nunci Facchinetti es reduïa a paraules enganyoses. Precisament, just en aquells dies, començava la invasió del Principat per la frontera d'Aragó i per Tortosa, i immediatament la dura repressió del Marqués de los Vélez al Camp de Tarragona.

El nunci va ser utilitzat per Olivares a favor dels seus interessos polítics. En efecte, diputats i consellers informaven a Roma que el canonge Pau Claris havia estat reclamat a Madrid pel nunci, amb el propòsit deliberat d'allunyar-lo de Barcelona. El Diputat Eclesiàstic, però, s'hi va negar. Aleshores, el mateix Facchinetti va ser emplaçat

10. ASV, *Espanya* 84, f. 66 i 115.

11. *Ibid.* 93. Cf. SANABRE, *La acción de Francia* 168.

12. Cf. P. BLET, *Correspondance du Nonce en France: Ranuccio Scotti*, dins *Acta Nuntiaturae Gallicae* 5, Roma-París 1965, p. 436.

13. Barberini a Scotti, 8-XI-1640 (*Ibid.* 404). No sembla gens justificat parlar de «hostilidad pontificia disfrazada de neutralidad» (cf. Q. ALDEA, *Iglesia y Estado en la España del siglo XVII*, Comillas-Santander 1961, pp. 5-7).

per Olivares a traslladar-se en persona a Catalunya i fer d'intermediari. El nunci, però, també s'hi resistia. Posava per argument que necessitava el permís de Roma i que calia saber si la seva missió seria acceptada pels catalans. Davant les pressions de la cort, es va atrevir a enviar un missatger a Catalunya, el qual no va rebre el permís d'entrada de les autoritats del Principat. Finalment, diputats i consellers van escriure al nunci que s'abstingués de tractar amb ells¹⁴.

La decisió papal més compromesa fou la d'enviar un ambaixador permanent a la capital catalana, «amb funcions de nunci». Es tractava que fos independent tant de la nunciatura de París com de la de Madrid. Amb la missió de Mons. Candiotti a Barcelona, el papa, sense abdicar de la seva neutralitat, manifestava un cert reconeixement *de facto* de la secessió de Catalunya¹⁵.

El successor d'Urbà VIII fou Innocenci X, més favorable a la política de la casa d'Àustria, que va acompanyar les monarquies bel·ligerants al Congrés per la pau, a Münster. Tanmateix la situació havia canviat molt. Les relacions entre els catalans i França s'havien deteriorat i eren pèssimes. A Münster, la Generalitat hi havia enviat Josep Fontanella com a representant del Principat dins la delegació de França. Però es féu sospitós als francesos i va haver de ser rellevat. Tampoc el nunci pontifici al Congrés de Pau, Fabio Chigi, no li tenia confiança i sempre es va negar a rebre «il catalano»¹⁶. Fontanella tornà de Münster profundament disgustat pel menyspreu rebut del nunci Chigi i sempre més mantingué una actitud antipapal, que contagiava als altres dirigents catalans¹⁷. Tanmateix, a la pau de Westfàlia, signada a Münster i Osnabrück (1648), no es donà per acabat el conflicte a Catalunya.

2. El bisbe de Barcelona, factor d'instabilitat política

El 1640, en esclatar la revolta, els nou bisbats de Catalunya eren

14. Fachinetti escriu a Roma i admet el seu fracàs: «De Catalunya es pot dir: tot ha acabat, des d'ara s'ha de considerar part de França» (ASV, *Spagna* 84, f. 336).

15. Cf. J. BUSQUETS, *Una nunciatura a Catalunya durant la guerra de separació*, dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* 2 (1984) 445-456.

16. Mons. Chigi refusà reiteradament de rebre l'enviat dels portuguesos (Pereira) i el dels catalans (Fontanella), que estaven integrats dins la delegació francesa, però acceptà que hi fossin presents discretament. Per la correspondència del nunci a Münster, cf. V. KYBAL - G. INCISA DELLA ROCCHETTA, *La nunziatura di Fabio Chigi (1640-1651)*, Roma 1943-1946, pp. 186, 278 i 421.

17. Carta de Candiotti a Panciroli, secretari d'Estat d'Innocenci X (5-V-1649): ASV *Spagna* 95, f. 224.

governats majoritàriament per prelats forasters. El pes de la política uniformista d'Olivares es feia sentir en la jerarquia eclesiàstica. Només eren catalans el bisbe d'Urgell i el de Vic, Pau Duran i Ramon de Sentmenat respectivament. La seu de Tarragona es trobava vacant. A Barcelona hi havia el bisbe castellà García Gil Manrique; a Elna (Perpinyà), el valencià Francisco Pérez Roi; a Girona el benedictí galleg Gregorio Parceró; a Lleida, Bernardo Caballero de Paredes, de Medina del Campo; a Solsona, l'aragonès fra Pedro de Santiago. Finalment, a Tortosa, aquell mateix juliol de 1640 el rei havia nomenat bisbe un napolità, el framenor Joan Baptista Veschi, fidelíssim a la corona¹⁸.

El bisbe de Barcelona, amb la seva actuació obertament anti-catalana, va crear un conflicte polític i eclesiàstic enorme. Manrique era un prelat de reconegut prestigi, prototipus del bisbe de la contrareforma hispànica: veritable preocupació religiosa, doctrina sòlida, vida digna, fidelitat al rei¹⁹.

En aquelles circumstàncies turbulentes Manrique esdevingué l'home de confiança de Felip IV, el qual li encarregà d'aconseguir altra vegada l'obediència del Principat. Després de la mort violenta del comte de Santa Coloma i de la del seu successor, el prestigiós virrei duc de Cardona, Felip IV nomenà virrei el bisbe Manrique (29-VII-1640). Era l'últim recurs. La seva acció fou impracticable i molt desafortunada. En el precís moment en què les Corts Generals decidien posar-se sota la protecció del rei de França, el bisbe, en un desesperat intent d'evitar la ruptura, va tenir un enèrgic i extemporani parlament a favor del rei espanyol. Manrique parlava d'oblidar el passat i d'obeir el monarca. Primer va utilitzar l'argument del perdó reial, però després comminava amb amenaces de càstig i de repressió. A les mateixes corts, Pau Claris el va desafiar amb paraules molt dures, que palesaven clarament la disposició dels catalans a trencar amb el rei per defensar les seves constitucions²⁰.

El bisbe Manrique no dissimulava les seves simpaties polítiques. Fins i tot, va rebre amb crispació l'ambaixada pontifícia de Mons. Candiotti, perquè considerava que una «nunciatura» a Barcelona podia ser

18. Cf. J. BUSQUETS, *Bisbes espanyols i francesos a Catalunya durant la guerra dels Segadors*, dins *El barroc català*, Barcelona 1989, pp. 61-87. Durant els anys de govern d'Olivares, només dos catalans entre vint-i-quatre designacions episcopals. Tarragona vacava des de la mort de l'arquebisbe Antonio Pérez, benedictí castellà, el 1637. Cf., també, J. BADA, *Origen dels bisbes de les seves catalanes*, dins *Qüestions de Vida Cristiana* 113 (1982) 102-110.

19. García-Gil Manrique y Maldonado era natural de El Pobo, diòcesi de Sigüenza. Bisbe titular d'Útica i auxiliar de Conca (5-III-1618), de Girona (30-VIII-1627) i de Barcelona (28-XI-1633), fou elegit diputat eclesiàstic pel trienni 1632-1634.

20. B. DE RUBÍ, *Les Corts Generals* 444-445, n. 43.

interpretada com un reconeixement públic de part de Roma de la rebel·lió catalana²¹. I quan es va urgir el jurament de fidelitat a Lluís XIII de tots els eclesiàstics, Manrique no s'hi va sotmetre.

Aquest capteniment convertia el bisbe en un dels primers sospitosos. Durant el 1641 i 1642, va viure apartat de tot i de tothom, tancat al seu palau i sense que ningú li fes cap cas. Personificava el record d'una època passada. No participava en cap acte públic, ni en les celebracions per les victòries ni en l'administració de la justícia, i era considerat un destorb per a la nova situació política. La seva inhibició constituïa un factor d'instabilitat i un mal exemple²². Finalment, després de consultar París, s'acordà la seva expulsió del Principat. El 17 d'octubre de 1642 s'embarcava en direcció a Vinaroç i començava un llarg i complicat exili. Ell pretenia anar a Roma, amb l'excusa de la visita *ad limina*, però la Santa Seu va preferir no rebre'l: «non si stima espediente ditta venuta»²³.

El bisbe de Barcelona havia demostrat ser un pastor ple de zel. Però va quedar bloquejat entre dues fidelitats: l'obligació envers el seu rei i el deure pastoral de romandre prop dels seus diocesans i seguir la seva sort. Va escollir la fidelitat al monarca. Moria a Madrid, després de quasi 10 anys d'exili, el 1651²⁴.

La revolta plantejà a tots els bisbes un conflicte de fidelitats que va resultar tràgic. Uns bisbes van marxar ja al començament de la revolució. Els altres van ser expulsats, quan no es van avenir a jurar fidelitat al nou rei. Aquest capteniment, interpretat com a opció política, va abocar els bisbes a un infortunat i dolorós abandó de les seves diòcesis, en

21. BAV, Barb. Lat. 8535, f. 5^v.

22. L'opinió de Candiotti, l'enviat papal a Barcelona, era aquesta: «Questo Mons. Vescovo, preferendo apertamente de continovar, come nato in Castiglia e beneficiato dalla Maestà del rè cattòlico, una obligatione et devotione particolare a quella Maestà, della quale non sia mai per rimoverlo qualsivoglia fortuna delle armi francesi, è venuto talmente in sospetto di questi ministri di Francia, che tentano ogni via possibile per farlo almeno partir di qua, credendolo istrumento attissimo a fargli qualsivoglia male» (BAV, Barb. Lat. 8535, f. 10). Del Rosso, degà de la catedral de Barcelona, denunciava el seu bisbe a Roma, criticant que no hagués contestat cap carta del rei Lluís XIII i que es negués a participar en les processons i accions de gràcies per les victòries aconseguides (Barb. Lat. 8536, p. 70).

23. ASV, *Fondo Albani* 102, f. 267. En canvi els canonges de Barcelona l'aconsellaven que anés a Roma i no a Madrid (Carta del degà del Capítol al card. F. Barberini: BAV, Barb. Lat. 8536, p. 70).

24. Escrigué un memorial al Papa, amb acusacions pel que considerava una autèntica persecució de l'Església. Pretenia convocar un concili provincial per a analitzar la trista situació eclesiàstica, però la dispersió de tots els bisbes ho feia impossible. Cf. J. SANABRE, *La correspondencia de los obispos de Barcelona. La del obispo Garci-Gil Manrique Maldonado*, dins AST 37 (1964) 77-110. La carta del 22-VIII-1646 a l'apèndix, pp. 105-106.

algun cas amb expulsió violenta²⁵. L'enfrontament fou dramàtic, sobretot si tenim en compte que el clerical autòcton, en general, estava molt implicat en el moviment revolucionari.

3. *Procediments Gal·licans per a l'Església de Catalunya*

Tant a Portugal com a Catalunya —aquí per un temps més breu— la revolta política va tenir una conseqüència gravíssima en l'ordre eclesiàstic o pastoral. A causa del dret de patronat de la monarquia espanyola que impedia nous nomenaments, les diòcesis van anar quedant sense bisbes. El P. Batllori explica que a Catalunya el conflicte va ser doble, ja que gaudien del patronat tant el rei d'Espanya com el de França. «La política de la Santa Sede fué abstenerse de nombrar obispos residenciales por encima del real patronato, procurar que las iglesias tuvieran ordinarios legítimos —vicarios capitulares o gobernadores de las diócesis— y enviar obispos titulares que cuidasen de ordenar a nuevos sacerdotes para la cura de almas.»²⁶

Durant la guerra de Catalunya, els bisbes que se n'havien anat continuaven essent els pastors legítims i no podien ser rellevats, ja que no havien renunciat. En marxar o ser expulsats, confiaven el govern del bisbat a un vicari general, amb plenes facultats. Aquests vicaris, tanmateix, també esdevenien sospitosos, pel sol fet de ser persones de confiança d'uns bisbes políticament desafectes. La cadena de recels i de denúncies es feia inacabable. Així, els vicaris generals d'Urgell i de Solsona van ser retinguts a Barcelona per les autoritats franceses i aquests bisbats van quedar totalment desatesos, sense bisbe i sense vicari general. El vicari general de Barcelona va ser detingut i exiliat el 1643. A Girona, el bisbe tenia dos vicaris generals: l'un va ser confinat al Llenguadoc i el que restava va morir²⁷. La necessitat pastoral de les

25. Els bisbes de Lleida, Solsona i Urgell van abandonar Catalunya en començar el conflicte. El bisbe Duran d'Urgell era felipista, però al concili defensà la predicació en català i proclamà que la unió amb Castella era només *per accidens* (Sanç CAPDEVILA, *Processus Iuris Ecclesiastici*, s-l/s-d, p. 65. Cf. L. ROURERA, *Pau Duran i el capítol i bisbat d'Urgell*, Bellaterra 1987). El bisbe de Perpinyà, expulsat del Rosselló el 1642, acceptà el trasllat a Guadix. Els de Barcelona, Girona i Vic van ser desterrats el 1642, 1643 i 1646 respectivament. El de Tortosa, maltractat i exiliat el 1648 (cf. J. BUSQUETS, *Bisbes espanyols i francesos a Catalunya* 65-66).

26. M. BATLLORI, *La primera misión pontificia a Hispanoamérica* (Introducció), Ciutat del Vaticà 1963, p. XXV.

27. Francesc Pijoan, va ser desterrat a Sornia, un poble de la Fenolleda, al Baix Llenguadoc, a causa de les seves simpaties pro-espanyoles. L'altre, Francesc Aymerich, moria el 1647.

diòcesis privades de bisbe era escandalosa i s'havia convertit en un mal social. El poble en protestava i les autoritats del Principat no es cansaven d'acudir a Roma per tal que fos desbloquejat el nomenament dels càrrecs eclesiàstics, especialment dels bisbes de les seus vacants.

Les corts de Madrid i de París prou s'afanyaven a presentar els seus candidats, amb el pretext de la necessitat pastoral. La llista de «bisbes electes», que mai no arribaren a ser-ho efectivament, és força llarga. Llorenç Barutell, canceller de Catalunya, fou presentat per al bisbat d'Urgell; el mercedari Dalmau Serra ho va ser per al d'Urgell i per al de Tarragona; Josep Viver de Sant Martí per al d'Elna; Francesc de Mont-palau per al de Girona i Vicenç Margarit va ser successivament bisbe electe de Lleida, d'Urgell i administrador de Girona. Tots aquests presentats pel rei de França. Tampoc no s'acceptava cap nomenament per a una diòcesi catalana de part de Felip IV. Així mai no fou confirmat Pau Duran per a Tarragona, tot i que Felip IV el nomenà dues vegades (en 1641 i 1648). Tampoc el P. Laínez, que havia estat presentat per a Solsona, no va rebre les butlles. Tots aquests «bisbes electes», com ells s'anomenaven, eren homes públicament adscrits al bàndol polític que els afavoria.

Les autoritats franceses a Catalunya, i en especial Pere de Marca, lliuraven un autèntic combat perquè Roma concedís almenys un bisbe titular. Primer es volia que fos creat bisbe *in partibus* l'esmentat Josep Viver de Sant Martí, vicari general d'Elna i rector de la Universitat de Perpinyà. Quan aquest es decantà en contra de la política francesa al Rosselló, van proposar a fra Vicenç Margarit, dominic de Girona, i, aquest sí, futur bisbe d'Elna al final del conflicte (l'últim bisbe català al Rosselló).

La situació esdevingué insostenible. Aconsellats pel bisbe Marca, les autoritats catalanes van començar a defensar que calia proveir els càrrecs eclesiàstics sense esperar l'aprovació de Roma. Candiotti informava la Secretaria d'Estat que les teories del Gal·licanisme començaven a infiltrar-se entre els governants i juristes del partit pro-francès, que arribaren a parlar d'una *Església catalana gal·licana*. Aquest gal·licanisme naixent acostumava a justificar-se amb l'argumentació de l'origen carolingi de la Marca Hispànica, com a base jurídica dels drets del Principat:

«Catalunya —deien— pot gaudir avui dels privilegis de l'Església Gal·licana, igual com en temps de Pipinus, Carlemany, Lluís el Piadós i Carles el Calb, que van ser prínceps de Catalunya, que llavors gaudia d'aquests avantatges com ho escriu el jurista Esteve de Corbera.»²⁸

28. Candiotti des de Barcelona (9-IX-1648): ASV *Spagna* 85, f. 137. Esteve Corbera (Barcelona 1563-1631), historiador i advocat, autor de *Cataluña ilustrada*, Nàpols 1670.

No faltaren canonistes i teòlegs que van col·laborar en la divulgació d'aquestes teories gal·licanes, entre els quals el Dr. Joan Ferran, que va ser perseguit per l'inquisidor. D'ell deia Candiotti que era «home docte, però imprudent», que els seus errors eren força greus, però no creia «que fos portat per la impietat». Ell s'excusà en els consellers que eren els qui li havien encarregat l'escrit. En la seva obra proposava que, atès que el papa no donava les butlles pels bisbats, hi havia base doctrinal per tornar al costum antic de fer-se consagrar per un altre bisbe, encara que no s'obtingués la provisió apostòlica. Candiotti, en informar a Roma, va fer un judici molt dur dels dirigents catalans, que «sono arditissimi» i estan disposats a arribar a l'extrem, perquè pensen que no els ha de succeir res de mal mentre tinguin la protecció de França. De tal manera eren audaços els governants del Principat, que s'atrevien a exigir bisbes i amenaçaven amb un ultimàtum: concedien dos mesos i mig de termini; després, si no es nomenaven prelats per a les diòcesis, no responien que poguessin passar «greus inconvenients»²⁹.

Les autoritats catalanes consideraven que la Santa Seu els discriminava i maltractava, i, quan per Barcelona es va fer córrer el rumor que el nomenament de Pau Duran per arquebisbe de Tarragona hauria obtingut l'aprovació pontifícia —notícia falsa, que els francesos tenien interès a divulgar—, els va enutjar de tal manera que es proposaven d'expulsar també el col·lector i representant del Papa, ja que, a més, «continuamente manda fuori della Provincia, in Italia, grandissimo oro, argento e danari delle rendite delle chiese vacanti»³⁰.

Les idees gal·licanes havien començat a entrar al Principat per obra del bisbe Pere de Marca, encara que només entre el grup dirigent del partit pro-francès. Marca, poderós i omnipresent, va governar a Barcelona de 1644 a 1651. «Bisbe de Coserans», precisament a causa de les seves tesis sobre l'autoritat reial en matèria eclesiàstica, no rebia les butlles per l'episcopat. Considerat un dels principals teoritzadors del gal·licanisme, és autor del famós tractat *De concordia Sacerdotii et Imperii*, que va haver de rectificar per poder rebre l'episcopat. La seva retractació va signar-la, finalment, a Barcelona el 14 d'agost de 1647. Roma, que ho esperava, el nomenà immediatament bisbe de Coserans (després ho fou de Tolosa i de París successivament). Tanmateix la seva retractació no era sincera. Un any més tard, des de Barcelona, Candiotti

29. Xifra de Candiotti a Barberini (11-XI-1648): ASV, *Spagna* 95, ff. 155-156, 158 i 161.

30. Candiotti (17-VI-1648): *Ibid.* ff. 123-125.

hagué d'informar negativament a Roma: «Marca continua amb els seus dogmes erronis.»³¹

La política eclesiàstica del bisbe Marca va ser molt negativa per al Principat. Era l'amo absolut, ja que els virreis passaven i ell restava³². Totalment lliurat a les ordres de París i defensor aferrissat de les idees gal·licanes, que convertien els problemes religiosos en afers de govern polític, representà un seriós obstacle per a l'Església en aquella situació de precarietat i de guerra.

La suplència dels bisbes locals es va resoldre, per uns quants anys, enviant successivament dos bisbes francesos.

El maig de 1646, quan tot just el bisbe de Vic acabava de marxar a l'exili, la reina Anna d'Àustria ordenà el trasllat del bisbe de Babilònia a Catalunya per suplir els expulsats. Es tractava de fra Bernat de Santa Teresa (Duval), un carmelita descalç, que havia estat bisbe missioner a Babilònia i que des de 1642 es va quedar a França. L'enviava la reina regent, però amb l'acord de la Santa Seu. No tenia pròpiament jurisdicció, sinó que només exercia l'orde episcopal en les seus vacants. Candiotti va informar a Roma que les autoritats de Catalunya pretenien que pogués exercir-lo a totes les diòcesis, i així ho van sol·licitar. Hi afegia que, fins i tot, una junta de teòlegs i juristes estudiava si de veritat era necessari obtenir aquesta autorització papal o, atès que ja era bisbe, si la reial era suficient. La tendència gal·licana apareixia altra vegada en aquesta junta.

El bisbe de Babilònia va exercir poc temps al Principat. No feia encara un any que hi era quan va marxar. El seu successor fou Jacint Serroni, bisbe d'Aurenja (Orange), un dominic d'origen italià al servei de França, que havia acompanyat el virrei cardenal Michele Mazzarino, germà del cardenal ministre. Serroni va romandre més temps a Catalunya, de 1648 fins a 1652, quan acabà la guerra. Però el seu ministeri pastoral va estar encara més compromès per la política.

En realitat, l'acció pastoral d'aquests bisbes itinerants no fou gens satisfactòria. Posava de manifest una situació eclesiàstica insostenible. Els catalans no se n'acabaven de fiar. Duval i Serroni eren considerats

31. Xifra de Candiotti a Barberini (2-XII-1648): *Ibid.* ff. 164-166.

32. Pèire de Marca (1594-1662), noble bearnès, famós polític, historiador i teòleg; antic president del parlament de Pau, vidu el 1641, el rei de França el nomenà bisbe de Coserans el 1642 i el dedicà a la política. A Catalunya va recopilar el material per a la seva famosa obra *Marca hispànica seu limes Hispaniae*, París 1688. La seva *Concordia* havia estat posada a l'Índex. Obtingudes les butlles, es va ordenar de prevere a Barcelona (1648) i de bisbe a Narbona (1651). Volia ser ordenat a Montserrat, però el card. Michele Mazzarino no hi va accedir.

bisbes irregulars, perquè no residien a les seves diòcesis, eren sospitosos de gal·licanisme i considerats poc fidels a la Santa Seu³³.

4. *Ambaixada pontifícia estable a Barcelona (1642-1653)*

Al front de la cúria romana hi havia el cardenal Francesco Barberini, nebot del papa. La seva preocupació pels problemes polítics i eclesiàstics de Catalunya era constant i es posà de manifest en les congregacions de cardenals que reunia expressament per a aquesta qüestió. Durant els anys 1641-1643 van sovintejar aquestes congregacions cardenalícies per als afers de Catalunya i també de Portugal, que presentava una problemàtica eclesiàstica semblant³⁴.

En una d'aquestes congregacions de cardenals es va prendre l'acord d'autoritzar la vinguda del bisbe de Babilònia perquè exercís a les diòcesis del Principat. Però la decisió més important de la Santa Seu en relació amb la Revolta catalana fou la d'enviar al Principat una representació diplomàtica estable. Barberini va prendre aquesta resolució en una congregació de cardenals, l'1 de maig de 1642.

La mesura responia a la línia d'estricta neutralitat que el papa s'havia imposat. Era evident que el nunci de Madrid no podia exercir les seves funcions. I si intentava fer-ho, pressionat per la cort espanyola, era mal rebut pels catalans. Tampoc no interessava a la Cúria que el nunci de França exercís el seu càrrec a Catalunya, ja que hauria semblat que es reconeixia l'annexió del Principat com a legítima i definitiva. Per altra banda, a Roma estaven convençuts que els catalans acceptarien millor un representant italià, que no pas un de francès o àdhuc un de català.

A aquest representant de la Santa Seu se li atorgà el títol de *Col·lector pontifici* o *Ministre apostòlic*, que pot tenir les funcions de *nunci*, tot i ser un diplomàtic de categoria inferior. Per a assegurar la seva independència en relació als dos nuncis esmentats, en un principi la Santa Seu va establir que havia de tenir relació amb la Legació papal d'Avinyó. Va ser escollit *Francesco Gabrielli*, auditor a Avinyó, que renuncià al càrrec per motius de salut. Llavors va ser designat un auditor a la Nunciatura de París: *Vincenzo Candiotti*³⁵.

33. J. BUSQUETS, *Bisbes espanyols i francesos a Catalunya* 67-75.

34. Cf. ASV, *Miscellanea*, Arm I, 86, ff. 428-484.

35. Vincenzo Candiotti, prelat italià, originari de Sant'Angelo in Vado, a la Marca d'Ancona. Tenia 37 anys quan vingué a Barcelona, i era doctor en dret canònic i civil. La seva missió va durar onze anys. Finalment va aconseguir una mitra, la petita diòcesi de Bagnoregio —entre Viterbo i Orvieto— on moria el 1680.

La missió que s'encomanava al diplomàtic pontifici no era una simple Col·lectoria, sinó una nunciatura. Certament una nunciatura de guerra, interina i plena d'esculls, per mentre durés aquella situació al Principat³⁶.

Candiotti escrivia puntualment a Roma cada setmana, al Secretari d'Estat, i rebia la resposta amb instruccions almenys un cop al mes. Però les dificultats van ser múltiples i Candiotti es lamentava sovint de les traves que li posaven els governants del Principat per a obtenir les rendes dels bisbats i beneficis vacants. Les autoritats ho donaven a clergues del seu partit, amb el títol de segrestadors, que esperaven obtenir la prebenda. Ell, per a impedir-ho i tancar la boca a aquests governants inconsiderats i grollers, va suggerir de destinar-ho als pobres. Ben mirat era poc el que es recaptava i la situació es preveia de poca durada³⁷.

5. Els jesuïtes i la revolta catalana

Al començament de la revolta molts religiosos havien pres les armes. Constituïen un dels estaments més exaltats. En la guerra de pamflets revolucionaris, la majoria eren escrits per eclesiàstics, autèntics teòlegs de la revolta, i el degà de la catedral de Barcelona demanava que el Papa «se sirva conceder la cruzada ya que defendemos la causa de Dios»³⁸. La justificació de part dels juristes va venir després.

Candiotti escrivia a la Secretaria d'Estat en aquests termes: «Con

36. Tenia les funcions pròpies de qualsevol nunciatura: la representació papal al Principat, la informació sobre els esdeveniments de la guerra i treballar per procurar la pau, tenir cura dels interessos econòmics de la Cambra Apostòlica, vetllant sobre els beneficis vacants (el govern nomenava sovint «segrestadors»), i obrir tribunal d'apel·lació de les causes canòniques. Cf. J. BUSQUETS, *Una Nunciatura a Catalunya durant la guerra de separació. Nota sobre la correspondència diplomàtica de Vincenzo Candiotti*, dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona 1984, pp. 445-456.

37. Candiotti envià a Roma la proposta d'unes quantes mesures per a tranquil·litzar els catalans (9-IX-1648), els quals crítica amb duresa: «sono così rozi et insulsi, che fino nei loro Consigli, che veramente costano di persone plebee, discorrono con questi termini»: es lamenta que el papa no nomeni bisbes per a poder ingressar «questi quatro soldi» que arriben només a dotze o tretze mil lliures. Candiotti escrivia en aquests termes al nou Secretari d'Estat, Panciroli, perquè considerava que la situació política no podia durar (cf. ASV, *Spagna* 95, ff. 148-149).

38. Pau del Rosso al card. Antonio Barberini: 2-XII-1640 (BAV, Barb. Lat. 8536, p.42). El mateix degà informava repetidament a Roma sobre religiosos: «los frayles, unos y otros, hazen lo que quieren». «Los frailes y monjas de san Francisco estan tan rebueltos como lo està el mundo, y otros también»: 23-VI-1641 (*Ibid.* 58). Un pretès provincial dels framenors va prendre possessió del convent de Jesús acompanyat de gent armada: 10-II-1643 (pp. 76 i 80).

occasione della presenza dell'armata spagnuola si son fatte continue guardie alle mura, e che non solo i secolari facevan questo, ma anco gl'ecclesiastici, e particolarmente i regolari i quali con l'armi alla mano marciavano per la città e andavano alla guardia, cosa che offendeva la vista di qualsivoglia ben regolato... Imbebuti d'una quasi licenza militare e restandogli l'armi in mano, commettono varii delitti, si scordano l'ubbidienza, vanno soli e con armi per la città, e si sentono non pochi scandali.» Moltes comunitats religioses havien quedat sense superiors: «...molti mancano di superiori maggiori, havendo i lor provinciali in qualche parte de' regni di Spagna, con i quali non si può haver commercio ne di lettere ne d'altro»³⁹. La necessitat d'enviar un visitador apostòlic, tant pel clericat com pels frares i monges, era evident⁴⁰.

En els inicis de la revolta la Companyia va prendre el partit del rei. Des de Roma, el prepòsit general, P. Vitelleschi, va manar als jesuïtes que s'abstinguessin d'aprovar la revolta dels catalans, tant de paraula com per escrit. El que els pertocava era ajudar a tots a sotmetre's altra vegada al rei catòlic⁴¹.

Quan el Principat es posà sota l'obediència del rei de França (gener 1641) i la Santa Seu optà per una política d'imparcialitat, la postura oficial de la Companyia també fou la de mantenir-se neutral. En la realitat, però, els jesuïtes no van tenir una actitud uniforme. El P. General els insistia a la neutralitat estricta i a inhibir-se dels afers d'Estat, i urgia vigilància als superiors i obediència a tots els membres. Però fins i tot a la cort de Madrid alguns jesuïtes qualificats culpaven Olivares de les revoltes de Portugal i de Catalunya. Pel que fa al Principat mateix, la majoria de jesuïtes eren catalans de naixement i a Roma sabien prou bé com aquests «miran mucho por los de su nación». Felip IV estava indignat perquè alguns pares de la Companyia avalaven la insurrecció catalana. En canvi, pel que fa a la defensa de la jurisdicció i dels drets papals, enfront de les teories gal·licanes, els jesuïtes de Catalunya sempre van estar en sintonia amb la Santa Seu⁴².

39. Candiotti a F. Barberini (16 setembre 1642): BAV, Barb. Lat. 8535, f. 11r.

40. Candiotti a F. Barberini, 1648: ASV, *Spagna* 95, ff. 148-149. L'ordre d'exili per als religiosos que no eren de nació catalana i, a Montserrat, l'expulsió dels monjos castellans, amb l'abat Espinosa al davant, a J. SANABRE, *Les repercussions de la guerra dels segadors en el monestir de Montserrat*, dins *Analecta Montserratensia* 9 (1962) 103-134.

41. Segons el P. General, la Companyia es considerava deutora dels reis espanyols per molts capítols i calia pensar en els col·legis (a Catalunya els jesuïtes hi tenien set col·legis i, a més, el noviciat de Tarragona i la residència de Tortosa). En dominis del rei espanyol, 300 col·legis! (Cf. BATLLORI, *Los jesuitas y la guerra de Cataluña* 145).

42. Cf. BATLLORI, *Los jesuitas y la guerra de Cataluña* 160. El P. Jaume Puig, rector del col·legi

A Portugal, el camí de la independència va ser més clar de seguida, ja que hi havia un pretendent a la corona. Però no van pas mancar les dificultats en el terreny eclesiàstic. La posició de neutralitat de la Santa Seu fou idèntica que a Catalunya i els bisbats anaven quedant vacants per respecte al patronat de la corona espanyola. Això va crear en la cort del nou rei una reacció molt contrària a Roma, i Joan IV va arribar a expulsar al vice-col·lector pontifici de Lisboa⁴³. En canvi, els jesuïtes portuguesos van ser molt més intervencionistes que els catalans i, en general, es van posar a favor de la independència⁴⁴. Decididament van contribuir a aplanar les relacions amb la Santa Seu. El cèlebre P. Antonio Vieira, amb altres cinc jesuïtes, va passar per Barcelona el 1650, camí de Roma. Integraven una ambaixada que havia de pressionar la cort romana per a resoldre positivament els problemes eclesiàstics d'un Portugal ja independent. La informació que Candiotti envià a la Secretaria d'Estat, sobre la seva reunió amb el P. Vieira, a Barcelona, no podia ser més positiva⁴⁵.

6. Nova mediació pontificia

La neutralitat de la Santa Seu va continuar en el pontificat d'Innocenci X. Aquest, antic nunci a Madrid, malgrat de simpatitzar amb la política dels Àustria i no amb la de França, va prosseguir la mateixa política en relació amb el contenciós català. Es va mantenir neutral tant a Catalunya com a Portugal, el que volia dir no proveir els bisbats vacants.

Però la realitat s'anava imposant inexorablement. A Portugal la independència es consolidava, àdhuc en el pla internacional. Al Principat, al contrari, la revolta agonitzava. Cada vegada els catalans estaven més desenganyats dels francesos que senyorejaven amb despotisme.

de Barcelona, va ser designat com a vice-provincial (per les cases de Catalunya que estaven en territori sotmès a França); era considerat «muy nacional» (és a dir, molt català). El P. Castellarnau també defensava la rebel·lió, tot i pertànyer a una família filipista (cf. *Ibid.* 151, n. 19). El P. Meca, que tornava del capítol de Saragossa, es lamentava de l'actitud anti-catalana de la majoria dels jesuïtes assistents.

43. ASV, *Spagna* 95, f. 78.

44. Amb alguna excepció com la dels PP. Mascarenhas i Mendoça: cf. BATLLORI, *Los jesuitas y la guerra de Cataluña* 160.

45. ASV, *Spagna* 95, f. 257. Cf. M. BATLLORI, *L'ambaixada de Vieira a Barcelona i a Roma*, dins *Catalunya a l'època moderna* 349-353. Sobre el P. Vieira i el *sebastianisme*, que identificava «el príncipe encubierto» amb la persona de Joan de Bragança, cf. Lluïsa TRIAS I FOLCH, *Antonio Vieira. Sermons. Introducció* (Clàssics del Cristianisme 43), Barcelona 1994, pp. 7-22.

Principalment entre el clergat anava prenent força el corrent partidari de desenganxar-se de França, a causa dels abusos i de la persecució de les persones eclesiàstiques acusades de desafectes. A més, les tropes de Felip IV anaven avançant decididament cap a Barcelona, amb la promesa del perdó general.

El papa Innocenci X, hereu d'una llarga història d'intervencions per la pau, va oferir-se per a mediador entre Catalunya i el rei. Sembla que aquest oferiment era la resposta a una petició que li van adreçar «persones principals de Barcelona» a través de Candiotti. Aquest, des de Fornells, a l'entrada de Girona, on es trobava en una propietat dels jesuïtes, ho va comunicar a la Secretaria d'Estat⁴⁶. El papa s'hi va avenir.

La Santa Seu havia treballat incansablement per la pau. El retorn de Catalunya a la monarquia hispànica i la pèrdua definitiva del Rosselló tenien la benedicció de Roma. Però al Tractat dels Pirineus (1659-1660), ja no hi hagué cap presència de la diplomàcia pontifícia⁴⁷.

Joan BUSQUETS

Casp 49

E-08010 BARCELONA

Summary

The Catalan revolt, 1640-1659, caused several political and ecclesiastical problems which required the intervention of the Holy See. This intervention, however, varied according to different stages. The Catalans first requested the mediation of Pope Urbanus the Eighth with Philip the Fourth. But when Catalonia separated itself from the Spanish Monarchy and joined France, the Holy See conducted a policy of strict neutrality. At that time the Pope and his family clan—the Barberini—were more on the side of France than of Austria, which explains the attitude of sympathy towards the Catalans in revolt. On the other hand, the whole of Catalonia had been left without bishops. All of them abandoned their dioceses or were forced into exile. This circumstance was used to apply the Gallicanism principles to the Catalan church, with the intention of naming bishops and other officers without requesting Papal approval. This Gallicanism, however, was only advocated by Pere de Marca and the pro-French Catalan political class.

46. Carta de Candiotti des de «Fornegli di Girona», 15-VI-1651: ASV, *Spagna* 95, ff. 347-348.

47. Aleshores ja era papa Alexandre VII (1655-67), l'antic nunci i mediador a Münster, que tenia poca simpatia pels catalans (cf. *supra* n. 16). Cf., també, A. DE EGAÑA, *Política internacional de Innocenci X* 399; J. SANABRE, *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona 1960.